

Monika Bujewska

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

ORCID: 0000-0001-7726-9866

Rekonstrukcja relacji rodzinnych i współpracy ze środowiskiem lokalnym w myśli społecznej Stefana Wyszyńskiego

Niniejszy tekst jest próbą rekonstrukcji relacji rodzinnych i współpracy ze środowiskiem lokalnym w myśli społecznej Stefana Wyszyńskiego. Wskazana myśl jest zestawiona z krytyczną analizą innych autorów, podejmujących dyskusję z jego dorobkiem piśmienniczym. Na końcu zostają sporządzone praktyczne implikacje, które mogą być pomocne w kształtowaniu więzi i bliskości dla współczesnych rodzin.

Słowa kluczowe: relacje, rodzina, Wyszyński, współpraca, środowisko lokalne

Reconstructing Family Relations and Cooperation with the Local Environment in Stefan Wyszyński's Social Thought

This text is an attempt to reconstruct family relations and cooperation with the local environment in the social thought of Stefan Wyszyński. The indicated thought is juxtaposed with a critical analysis of other authors who undertake a discussion of his written output. Finally, practical implications are drawn up that may be helpful in shaping relationships and closeness for contemporary families.

Keywords: relationships, family, Wyszyński, cooperation, local environment

Wstęp

Myśl społeczna Stefana Wyszyńskiego prezentuje obszar funkcjonowania człowieka w rodzinie. Celem pracy jest zrekonstruowanie relacyjności na linii małżeńskiej, partnerskiej oraz braterskiej. Na podstawie pozostawionego dorobku piśmienniczego badanego autora przedstawię korelację rodziny i środowiska społecznego/lokalnego. Są to badania jakościowe, które opieram na kategorii podmiotowości opracowanej przez Tadeusza Lewowickiego. Jego zdaniem podmiotowość jednostki można rozumieć jako dynamiczną strukturę wewnętrznej organizacji człowieka; jego indywidualność biopsychiczną i społeczną; tożsamość właściwą każdemu człowiekowi; świadomość związków z otoczeniem, polegającą na rozumieniu otoczenia; a także jako indywidualną hierarchię wartości celów i standardów (Lewowicki, 1997, s. 62). Przytoczyłam wszystkie wskaźniki, jednak na potrzeby tego artykułu skupię się na świadomości związków z otoczeniem polegającej na rozumieniu otoczenia. Wskazany teoretyczny konstrukt z modelu podmiotowości wypracowanego przez Lewowickiego posłuży do krytycznej analizy myśli Wyszyńskiego w kontekście przeprowadzenia rekonstrukcji relacji rodzinnych, które przyczyniają się do współpracy ze środowiskiem lokalnym.

Wyjaśnienie podmiotowości jako świadomości związków z otoczeniem, polegające na rozumieniu otoczenia w modelu Lewowickiego

Jak wspomniałam we wstępie, Lewowicki jest twórcą modelu podmiotowości. Na potrzeby niniejszego artykułu do analizy myśli Wyszyńskiego posłuży mi przedostatni wyznacznik podmiotowości. Otóż *Słownik pedagogiczny* ujmuje świadomość jako pewnego rodzaju stan umysłu, umożliwiający przeprowadzenie obiektywnej oceny dotyczącej ludzkiej egzystencji, bytu, a także podejmowanego działania (Kupisiewicz C. i Kupisiewicz M., 2009, s. 176–177). Aby prawidłowo odczytać to zagadnienie, należy również zastanowić się nad terminem związków z otoczeniem. Otoczenie jest tożsame ze środowiskiem. *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* przedstawia obszerną typologię środowisk. Można wskazać środowiska: szkolne, rodzinne, pracy, pozaszkolne, czyli lokalne oraz miejskie i wiejskie, a także wychowawcze, naturalne, intencjonalne, instytucji. Odwołując się do koncepcji Heleny Radlińskiej, należy zaznaczyć, że kontakt podmiotu z wpływem otoczenia i zbiorowością lokalną znacząco oddziałuje na relacyjność międzyludzką i rozwój (za: Pilch, 2007, s. 405–437). Natomiast powołując się na Ewę Kubiak-Szyborską (2008, s. 7–11), trzeba wspomnieć, że środowisko szkolne w dużej

mierze koresponduje, koreluje i współpracuje ze środowiskiem rodzinnym. Autorka dostrzega tzw. trójdzielną samorządność w prowadzonej problematyce oświatowo-rodzinnej ze względu na mobilizację i motywację trzech grup: uczniów, rodziców i nauczycieli. Grupy te znacząco nakreślają przestrzeń do wychowywania oraz rozwijania relacyjności (Lewowicki, 1997, s. 32–33, 149–151). Przywołana w tym miejscu relacyjność zgodnie ze *Słownikiem języka polskiego* rozumiana jest jako związek i zależność między dwoma lub więcej podmiotami (Szymczak, 1981, s. 41). Współpraca wszystkich środowisk może spowodować, że podmiot będzie szczęśliwym odbiorcą wychowawczych oddziaływań oraz będzie realizować następujące potrzeby: indywidualne, społeczne, grupowe, koleżeńskie i rówieśnicze, także rodzinne (Lewowicki, 1997, s. 149–151). Lewowicki omawia aspekt świadomości związków z otoczeniem na podstawie prowadzonego procesu socjalizacji oraz edukacji międzykulturowej. Jak już wspomniałam, świadomość jest stanem umysłu, który jest w stanie nadać pewne znaczenia, symbole, czyli podmiot posiada możliwość i kompetencje do prowadzenia międzyśrodowiskowych interakcji społecznych (Namiotko, 2015, s. 138–143). Jerzy Nikitorowicz dochodzi do wniosku, że na egzystencję człowieka wpływają zawierane więzi, a także decydowanie się na izolację społeczną, ze względu na różnice: etniczne, wyznaniowe i rasowe (1995, s. 7–8), co znacząco oddziałuje na integrację lub dezintegrację podmiotu z otoczeniem i środowiskiem lokalnym.

Kategorią pogranicza różnych kultur i obszarem badań edukacji międzykulturowej zajmuje się w swoich pracach Lewowicki. Analizuje – w moim przekonaniu – ważną problematykę, m.in. scalanie różnych kultur. Przede wszystkim jednak wyraża szczególną otwartość na integrację i tolerancję międzykulturową w przestrzeni zakładania rodziny. Autor podejmuje polemikę nad tworzeniem warunków dialogu w małżeństwach mieszanych. Jego zdaniem reprezentanci każdej kultury starają się transmitować zasady, wzorce i normy (za: Różańska, 2000, s. 72–87). Lewowicki, przyglądając się relacyjności m.in. środowiska rodzinnego z lokalnym (1975, s. 28–29), podejmuje temat sfery organizacyjnej działalności człowieka i zwraca przy tym uwagę na podmiotowe zdolności i zainteresowania (Lewowicki, 1980, s. 10–31), które oddziałują na aspiracje, plany oraz możliwości psychospołeczne jednostki (Galas i Lewowicki, 1991, s. 37). Dlatego współpraca i oddziaływania rodzicielsko-wychowawcze powinny kształtować wzajemną komunikację, zrozumienie i akceptację (Koć-Seniuch, 1997, s. 122–129). Zestawiając i podsumowując omówiony konstrukt modelu Lewowickiego, świadomość związków z otoczeniem polegająca na rozumieniu otoczenia zostaje sprowadzona do następujących wyznaczników:

- kształtowanie relacyjności rodzinnej między domownikami (relacja małżeńska i braterska);

- kształtowanie relacyjności środowiska rodzinnego ze środowiskiem lokalnym;
- dążenie podmiotu do ładu społecznego.

Wskazane wyznaczniki stanowią aparaturę pojęciową niezbędną do analizy myśli społecznej Wyszyńskiego w kontekście przeprowadzenia rekonstrukcji relacji rodzinnych i współpracy ze środowiskiem lokalnym.

Kształtowanie relacyjności rodzinnej między domownikami

W tekstach, homiliach i przemówieniach Wyszyńskiego można odnaleźć wiele odniesień do rodziny, w tym również do kształtowania relacyjności rodzinnej między domownikami. Autor wskazuje na zadbanie o więzi małżeńskie, braterskie oraz relacje na linii: rodzic – dziecko, a także dziadkowie – wnuczęta.

Na początku chciałabym zwrócić uwagę na kontekst małżeństwa, który wprowadza narrację do kształtowania relacyjności. Według Wyszyńskiego najważniejszym zadaniem małżeńskim jest kierowanie się językiem miłości (2016b, s. 277–282) i wzajemnym szacunkiem, który jest ujmowany jako oddanie, poświęcenie, a zarazem czerpanie z dojrzałej miłości (Wyszyński, 1961, s. 9–18). Autor w biblijnej Księdze Rodzaju doszukuje się sensu i celowości zawierania sakramentalnego związku oraz zakładania rodziny (Wyszyński, 2019c, s. 262–268). Uważa, że obopólnym zadaniem małżeńskim jest współpraca i niezrzucanie na kobietę całej odpowiedzialności za wychowanie dziecka (Wyszyński, 2016a, s. 80–87).

Z koncepcją Stefana Wyszyńskiego zgadza się Monika Lewicka, która w swojej analizie skupia uwagę na odpowiedzialnym rodzicielstwie (2021, s. 159–173). Z kolei Włodzimierz Gałązka stwierdza, że nadrzędnym zadaniem rodzicielskim jest dbanie o utrzymanie relacji w taki sposób, by móc zapobiec rozbiciu więzi rodzinnej (2010, s. 127–141). Wyszyński akceptuje tradycyjny model rodziny, który jest ukonstytuowany przez sakramentalność, a którego fundamentem jest chrześcijańska rodzina (1961, s. 95–102). Chrześcijański wymiar jest akcentowany m.in. przez Alinę Rynio (2020, s. 20–42). Wskazana sakramentalność jest podtrzymywana również przez Jerzego Jastrzębskiego, uważającego, że w środowisku rodzinnym następuje proces uspołecznienia i przekazu wartości patriotycznych i postaw obywatelskich (2020, s. 202–207). Natomiast Magdalena Parzyszek, poddając analizie i interpretacji myśl Stefana Wyszyńskiego, dochodzi do wniosku, że istotne w uchwyceniu rodziny przed jej rozbiciem jest zachowanie małżeńskiej wierności, znacząco wpływającej na relacyjność między małżonkami, a ostatecznie między wszystkimi domownikami (2012, s. 79). Dlatego zdaniem Czesława Bartnika węzeł małżeński powinien stanowić umocnienie wzajemności i jedności (2020, s. 234–236). Jedność jest możliwa dzięki dbaniu o relacyjność. Wyszyński

proponuje, by mężowie nie sprawiali przykrości swoim żonom (2019b, s. 30–49). Zachowanie autonomii w rodzinie jest możliwe w sytuacji zabiegania o porządek w domu, a także wewnętrzny ład społeczny, co szczególnie przypisywanie jest kobietom (Wyszyński, 2020b, s. 43–50). To nie oznacza, że ojcowie mają być bierni w procesie wychowania (Wyszyński, 1996, s. 247–255), z czym zgadza się m.in. Agnieszka Dębska (2002, s. 185–188).

Należy podkreślić, że tworzenia relacyjności nie można opierać wyłącznie na sakramentalności. Ważne jest również kształtowanie więzi między domownikami. Parzyszek przyjmuje, że atmosfera domu rodzinnego jest kluczowa, gdyż przekłada się na samopoczucie, szacunek do osób dorosłych, w tym również i starszych (2021). Autorka przyznaje, że codzienne doświadczenia i sytuacje są najlepszym wychowaniem, w którym młody człowiek uczy się odróżniać dobro od zła (Parzyszek, 2021, s. 23–33). Dziecko potrzebuje poczucia bezpieczeństwa i stateczności (Wyszyński, 2021, s. 480–481). Relacyjność zaś może ulec zmianie, gdy nie poświęcamy czasu bliskim (Wyszyński, 1982, s. 270).

Służebna rola matczyna przyczynia się do dobra rodzinnego, lokalnego, ale również całego społeczeństwa, ponieważ kobieta wychowuje człowieka, który w dorosłości staje się dojrzałym obywatelem (Rastawicka, 2021, s. 78). Jacek Siewiora akcentuje, że samorealizacja i spełnienie poszczególnych członków przyczynia się do prawidłowych relacji między domownikami, co dokonuje się przez wzajemną pracę i obowiązki (2010, s. 281–290). Autor zauważa, że wypełnianie obowiązku szkolnego, a także opieka nad młodszym rodzeństwem, jak również pomoc w przygotowaniach do celebracji świąt – to wszystko znacząco zbliża członków rodziny do siebie (2010, s. 281–290). Zbliżenie następuje również w kontaktach z dziadkami. Zdaniem Wyszyńskiego ogromnym zaszczytem jest, gdy w domu dziadkowie pomagają w procesie wychowania. Ich obecność uczy m.in. szacunku do osób starszych, troski i opieki. Kardynał uważa, że dziadkowie są doskonałym nośnikiem: historii, tradycji, kultury i obyczaju. Należy przekazywać młodemu pokoleniu ducha życzliwości i serdeczności. Serdecznością powinny też wnuczeta obdarowywać dziadków (Wyszyński, 2019a, s. 418–423).

W myśli społecznej Wyszyńskiego można wyszukać również odniesienia do relacyjności braterskiej, o której wspomniałam w kontekście opieki starszego rodzeństwa nad młodszym, co dostrzega Milena Kindziuk (2021, s. 17). Braterskość opiera się również na rezygnacji z własnego dobra na rzecz siostry lub brata. Takie działania uszlachetniają człowieka oraz wprowadzają w stan odpowiedzialności (Wyszyński, 2010, s. 19).

Dla Wyszyńskiego wspomniana odpowiedzialność powstaje na drodze wieloletniej komunikacji oraz szczerości. Kontekst komunikacji małżeńskiej został przedstawiony przez Monikę Kapustkę oraz Bogdana Lipowicza. Akcentowali oni wzajemną spójność macierzyńską i ojcowską, które stanowią o prawidłowej

komunikacji wszystkich członków (2022, s. 89–93). Budowanie właściwych więzi jest możliwe dzięki wzajemnemu uśmiechowi, bezinteresownej postawie, serdeczności i życzliwości.

Lewicka nie postrzega rodzicielstwa wyłącznie w kategorii biologicznej. Koncentruje się na duchowym i emocjonalnym związaniu domowników, co łączy się z perspektywą religijną, czyli oddziaływaniem i współpracą rodziny ze środowiskiem lokalnym, jak również parafialnym (2021, s. 159–173).

Na tej podstawie można konstatować, że uczestnictwo obojga rodziców w procesie wychowania przyczynia się do kształtowania prawidłowej relacyjności i tworzenia długotrwałych więzi, które umożliwiają późniejsze odnalezienie się potomka w dorosłości oraz w odpowiednich rolach i zadaniach.

Kształtowanie relacyjności środowiska rodzinnego ze środowiskiem lokalnym

Dla reprezentantów nauk humanistyczno-społecznych, w tym można wymienić: pedagogikę, psychologię, filozofię i socjologię, rodzina i środowisko lokalne stanowią jeden z kluczowych obszarów badań. Jednak każda ze wskazanych dyscyplin rozstrzyga tę problematykę według własnych odniesień. Pedagogika postrzega rodzinę w kontekście wychowania jako długotrwałego procesu¹. Z kolei psychologia punkt ważkości przenosi na relacyjność². Dla socjologów ważne są wpływy socjalizacji pierwotnej i wtórnej³. Natomiast przedstawiciele filozofii interesuje człowiek jako byt egzystencjalny⁴.

Odwołując się do kontekstu socjologicznego i szeroko ujmowanego wpływu i znaczenia socjalizacji, Wyszyński proponuje, by rodzina nie funkcjonowała w swoim indywidualnym, zamkniętym gronie domowników. Jego zdaniem powinna otwierać się na współpracę z innymi instytucjami. Przed wszystkim uważa, że środowisko rodzinne powinno korespondować ze szkołą, z otoczeniem, w tym również z parafią i instytucjami prowadzącymi animacyjne zadania, np. pielgrzymki, rekolekcje, działalność charytatywną, rady parafialne, oazy, a także

¹ Analizując kontekst pedagogiczny, można wymienić następujących reprezentantów: Józefa Brągiel, Stanisław Kawula, Andrzej W. Janke, Monika Lewicka, Maria Ziemska oraz Alina Rynio.

² Analizując kontekst psychologiczny, można powołać się na: Zygmunta Freuda, Erika Eriksona, Abrahama Masłowa, Jeana Piageta oraz Antoniego Kępińskiego.

³ Analizując kontekst socjologiczny, można powołać się na: Floriana Znanięckiego, Franciszka Adamskiego, Antoninę Kłoskowską, Jadwigę Komorowską, Zbigniewa Tyszkę.

⁴ Analizując kontekst filozoficzny, można wskazać następujących przedstawicieli: Karol Wojtyła, Józef Tischner, Mieczysław Gogacz, Leon Dyczewski, Ferdinand Ebner.

z instytucjami społecznymi i innymi grupami lokalnymi. Dla Wyszyńskiego ważne jest kształtowanie „wspólnoty wspólnot”.

Relacyjność między środowiskiem rodzinnym a lokalnym może być utożsamiana z aktywnością zawodową kobiet. Wyszyński uważa, że wypełnianie obowiązków wynikające z pracy w gospodarstwie domowym są trudnym zadaniem. Dlatego nie nakłada na kobiety obowiązku podejmowania pracy zawodowej. Podjęcie decyzji pozostawia rodzinom. Jednak proponuje, by żony podejmowały pracę na pół etatu, gdyż to może przyczynić się do pogodzenia obowiązków rodzicielskich, organizacyjnych w domu z miejscem pracy (Wyszyński, 2020a, s. 114, 135). W naukowych badaniach m.in. Lewicka zajmuje się problematyką połączenia roli macierzyńskiej ze spełnieniem zawodowym (2021, s. 159–173).

W jednym ze swoich artykułów odnoszę się do kontekstu wspólnego czasu, który zbliża rodzinę. Odpoczynek po pracy, kontemplacja i kontakt z przyrodą przyczyniają się do wzmacniania więzi relacyjnych. Wyszyński zachęca również do modlitwy i celebracji polskich świąt, które wynikają z narodowego obyczaju (Bujewska, 2023, s. 132–143). Natomiast współpraca środowiska szkolnego z rodzinnym polega w dużej mierze na przekazie – przez wykwalifikowaną kadrę pedagogiczną – umiejętności funkcjonowania w życiu kulturalnym oraz na dążeniu do przejścia w proces samowychowania. Przygotowanie do samodzielnego decydowania i samostanowienia jest istotnym elementem zachodzącym w procesie wychowania (Wyszyński, 1928, s. 68–80). Zdaniem Wyszyńskiego szkoła powinna wykazywać się charakterem narodowym i powinna pielęgnować wartości patriotyczne (2001, s. 57). Kontekst ten jest w dużej mierze opracowany przez Alicję Rynio (2020, s. 15–31). Anna Matusiak opracowuje zaś kontekst tożsamości narodowej jako współdziałania rodziny, Kościoła i narodu, co umożliwi zachowanie ładu społecznego w państwie (2021, s. 112–113). Współdziałanie takie jest możliwe dzięki przestrzeganiu zasad *Společnej krucjaty Miłości*⁵. Wyszyński uważa, że rodzina wyposaża społeczeństwo i naród w obywateli (1946, s. 3) – ten kontekst przedstawia Jerzy Jastrzębski. Dla niego religijność stanowi pewnego

⁵ *Společna krucjata Miłości*: „1. Szanuj każdego człowieka, bo Chrystus w nim żyje. Bądź wrażliwy na drugiego człowieka, twój brata (siostrę). 2. Myśl dobrze o wszystkich – nie myśl źle o nikim. Staraj się nawet w najgorszym znaleźć coś dobrego. 3. Mów zawsze życzliwie o drugich – nie mów źle o bliźnich. Napraw krzywdę wyrządzoną słowem. Nie czyni rozdźwięku między ludźmi. 4. Rozmawiaj z każdym językiem miłości. Nie podnoś głosu. Nie przeklinaj. Nie rób przykrości. Nie wyciskaj łez. Uspokajaj i okazuj dobroć. 5. Przebacжай wszystko wszystkim. Nie chowaj w sercu urazy. Zawsze pierwszy wyciągnij rękę do zgody. 6. Działaj zawsze na korzyść bliźniego. Czyń dobrze każdemu, jakbyś pragnął, aby tobie tak czyniono. Nie myśl o tym, co tobie jest kto winien, ale co Ty jesteś winien innym. 7. Czynnie współczuj w cierpieniu. Chętnie spiesz z pociechą, radą, pomocą, sercem. 8. Pracuj rzetelnie, bo z owoców Twej pracy korzystają inni, jak Ty korzystasz z pracy drugich. 9. Włącz się w społeczną pomoc bliźnim. Otwórz się ku ubogim i chorym. Użyczaj ze swego. Staraj się dostrzec potrzebujących wokół siebie. 10. Módl się za wszystkich, nawet za nieprzyjaciół” (Instytut Prymasowski, b.r.).

rodzaju zwornik życia społecznego (2020, s. 220, 235, 352), co dostrzega również Jerzy Lewandowski (2001, s. 159–172). Wyszyński wprost pyta: „Jakiej Polski chcecie?”. Nie udziela odpowiedzi i pozostawia odbiorcę z tym pytaniem. W ten sposób przekazuje społeczeństwu sprawczość i decyzyjność. Od narodu zależna jest przyszłość państwa, jak również relacyjność rodzinna.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonego badania jakościowego w kontekście relacyjności rodzinnej w myśli społecznej Wyszyńskiego stwierdza się, że relacyjność polega na:

- prawidłowej więzi małżeńskiej;
- wzajemnej pomocy i bezinteresowności braterskiej;
- współpracy wychowawczej z instytucją szkolną;
- celebracji świąt, tradycji i narodowego obyczaju;
- szacunku do osób starszych, w tym również dziadków;
- odpowiednim podziale obowiązków zawodowych i rodzinnych;
- współpracy ze środowiskiem lokalnym, w tym także parafialnym.

Matka jest kobietą, która zawsze będzie trwała przy dziecku. Nie ma bliższej więzi relacyjnej niż matka – dziecko, co nadaje matce opiekuńczą i służebną rolę. Wyszyński nadaje też ojcostwu szczególny wymiar. Jego zdaniem mężczyzna powinien być odpowiedzialny, by móc utrzymać rodzinę. Relacyjność braterska z kolei jest ważna dla rodzeństwa. Wzajemna troska, czasami rezygnacja z przyjemności na rzecz dobra siostry lub brata jest aktem ofiary, a także pozytywnie wpływa na dialog, poczucie własnej wartości.

W myśli Wyszyńskiego można zauważyć tradycyjny model rodziny, który w przełożeniu na rzeczywistość i realność współgrać powinien ze środowiskiem lokalnym. Autor zachęca do spotkań w: szkołach, stowarzyszeniach, grupach oazowych, na pielgrzymkach, jak i w miejscach, w których wszyscy członkowie rodziny poświęcają czas na literaturę. Wyszyński uważa, że aktywnie spędzany czas może zbliżyć małżeństwo i rodzeństwo.

Na koniec chciałabym podkreślić, że wychowanie narodowo-patriotyczne, a także religijne staje się komponentem kształtującym tożsamość i podmiotowość jednostki. Rodzinne celebrowanie uroczystości jest przyczynkiem do wzmocnienia więzi między domownikami.

Bibliografia

Materiały źródłowe

- Wyszyński S. (1928). Ateneum Kapłańskie. *Seminarium Duchowne*, 14, 21.
- Wyszyński S. (1946). Co rodzina daje państwu?. *Ład Boży*, 2(1).
- Wyszyński S. (1961). Kamienie węgielne budowane na górach świętych. W światłach Tysiąclecia Chrześcijaństwa Polski. W: tegoż, *W światłach Tysiąclecia*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Wyszyński S. (1982). O jedność i zwartość rodziny. W: F. Kniotek, Z. Modzelewski i D. Szumska (red.), *Prymas Tysiąclecia*. Paris: Editions du Dialogue.
- Wyszyński S. (1996). „Trzeba raczej Boga słuchać, aniżeli ludzi”. Ostrów Wielkopolski, 3 września 1966. W: tegoż, *Na szlaku Tysiąclecia – wybór kazań*. Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Soli Deo.
- Wyszyński S. (2001). *Wybrane fragmenty kazań*. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium.
- Wyszyński S. (2010). *I Wy z pokolenia orłów jesteście*. Warszawa: Wydawnictwo Archikonfraterni Literackiej.
- Wyszyński S. (2016a). Rodzina wzorem dla Rodziny Rodzin. Na uroczystość Najświętszej Rodziny. Warszawa, parafia Św. Karola Boromeusza, 9 stycznia 1966. W: I. Czarcińska, B. Mackiewicz i A. Rastawicka (red.), *Dziela Zebrane: styczeń – kwiecień 1966*. T. 16. Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Soli Deo.
- Wyszyński S. (2016b). Polska Tysiąclecia – narodem spotęgowanej miłości. Podczas milenijnego „Te Deum” diecezji kieleckiej. Kielce, katedra, 17 lipca Roku Milenijnego 1966. W: I. Czarcińska, B. Mackiewicz, A. Rastawicka (red.), *Dziela Zebrane: maj – sierpień 1966*. T. 17. Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Soli Deo.
- Wyszyński S. (2019a). Przyszedłem do Was jako Wasz biskup i współziomek. W rodzinnych stronach Ojca [Księdza Prymasa]. Kamieńczyk, 27 maja 1964. W: M. Bujnowska, I. Czarcińska, B. Mackiewicz i in. (red.), *Dziela Zebrane: 1964*. T. 12. Warszawa: Instytut Papieża Jana Pawła II, Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Soli Deo.
- Wyszyński S. (2019b). Społeczna Krucjata Miłości. List pasterski Prymasa Polski do Ludu Bożego archidiecezji gnieźnieńskiej i warszawskiej na Wielki Post 1967 roku Pańskiego, Warszawa, 8 lutego 1967. W: I. Czarcińska, B. Mackiewicz i A. Rastawicka (red.), *Dziela Zebrane: 1967*. T. 19. Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Soli Deo.
- Wyszyński S. (2019c). Tych dwoje – dla tych dwojga... Podczas poświęcenia krzyża i figury Maryi Niepokalanej. Warszawa, Kościół św. Jakuba, 7 grudnia 1967. W: I. Czarcińska, B. Mackiewicz i A. Rastawicka (red.), *Dziela Zebrane: sierpień – grudzień 1967*. T. 20. Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Soli Deo.
- Wyszyński S. (2020a). *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*. Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Soli Deo.
- Wyszyński S. (2020b). *O godności kobiety*. Zielonka: Sumus.
- Wyszyński S. (2021). *Głos z Jasnej Góry*. Warszawa: Paulinianum.

Literatura

- Bartnik C. (2020). *Pedagogia narodowa Prymasa Stefana Wyszyńskiego*. Lublin–Szydłówek: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Bujewska M. (2023). Wartość pracy ludzkiej w myśli społecznej Stefana Wyszyńskiego. *Szkoła – Zawód – Praca*, 25, 120–131. <https://doi.org/10.34767/SZP.2023.01.05>
- Dębska A. (2002). Rola matki w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. W: K. Dybciak (red.), *Prymas Wyszyński a kultura katolicka*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Galas B. i Lewowicki T. (1991). *Osobowość a aspiracje*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Gałązka W. (2010). Małżeństwo i rodzina w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego. *Studia Prymasowskie*, 4.
- Instytut Prymasowski (b.r.). *ABC Społecznej Krucjaty Miłości*. <https://wyszynkiprymas.pl/abc-spoecznej-krucjaty-milosci> [dostęp: 10.05.2011].
- Jastrzębski J. (2020). *Paragraf w sercu. Kardynał Stefan Wyszyński o miłości i sprawiedliwości społecznej*. Ząbki: Apostolicum.
- Kapustka M. i Lipowicz B. (2022). Rola ojca i matki w rodzinie w nauczaniu Stefana Wyszyńskiego. W: M. Parzyszek (red.), *Kardynał Stefan Wyszyński do małżonków i rodziców, czyli droga kształtowania miłości małżeńskiej i rodzicielskiej*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski.
- Kindziuk M. (2021). *Kardynał Stefan Wyszyński. Prymas Polski*. Kraków: Espirit.
- Koć-Seniuch G. (1997). *Nauczyciel w perspektywie dyskursywnej – kilka refleksji o edukacji nauczycielskiej*. W: H. Kwiatkowska i T. Lewowicki (red.), *Źródła inspiracji współczesnej edukacji nauczycielskiej*. Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne.
- Kubiak-Szymborska E. (2010). *O wychowawcach i wychowaniu. Perspektywa myślenia pedagogicznego*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Kupisiewicz Cz. i Kupisiewicz M. (2009). *Słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lewandowski J. (2001). Kościół, naród i państwo w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego. *Studia Elbląskie*, 111.
- Lewicka M. (2021). Rodzina w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego. Perspektywa pedagogiczna. *Studia Pelplińskie*, 55.
- Lewowicki T. (1975). *Psychologiczne różnice indywidualne a osiągnięcia uczniów*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Lewowicki T. (1980). *Kształcenie uczniów zdolnych*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Lewowicki T. (1997). *Przemiany oświaty: szkice o ideach i praktyce edukacyjnej*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Matusiak A. (2021). *Prymas Tysiąclecia*. Kraków: eSPe.

- Namiołko U. (2015). Transmisja dziedzictwa kulturowego w działaniach teatrów niezawodowych – rozważania teoretyczne i przykłady z regionu Sejneńszczyzny. W: T. Lewowicki, B. Chojnacka-Synaszko i Ł. Kwadrans (red.), *Aksjologiczne konteksty edukacji międzykulturowej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Nikitorowicz J. (1995). *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Parzyszek M. (2012). *Rodzina w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego. Aspekt pedagogiczny*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski.
- Parzyszek M. (2021). Pope Francis' Outlook on Conjugal Love as an Inspiration for the Pedagogy of the Family. *Roczniki Pedagogiczne*, 13(4), 23–33. <https://doi.org/10.18290/rped21134.3>
- Pilch T. (2007). *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*. T. 6. Su–U. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Rastawicka A. (2021). *Kardynał Stefan Wyszyński do Polonii i Polaków*. Warszawa: Fundacja Golgota Wschodu.
- Różańska J. (2000). Zaolziańskie rodziny mieszane wyznaniowo a wychowanie międzykulturowe. W: T. Lewowicki i J. Suchodolska (red.), *Rodzina, wychowanie i wielokulturowość*. Cieszyn: Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP.
- Rynio A. (2020). *Idea narodu i odpowiedzialności za naród w kazaniach milenijnych czcigodnego Sługi Bożego Kardynała Stefana Wyszyńskiego*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Sewiora J. (2010). Pracowitość jako kategoria pedagogiczna realizowana w rodzinie w ujęciu kard. Stefana Wyszyńskiego. W: L. Marszałek i A. Solak (red.), *O społeczeństwie, wychowaniu i pracy w myśli kardynała Stefana Wyszyńskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Szymczak M. (1981). *Słownik języka polskiego*. T. 3. R–Z. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.